

Läkarens plikt och moralens flytande tillstånd

En textsamling kring den ständigt aktuella
Hjalmar Söderbergs roman *Doktor Glas*

Läkarens plikt och moralens flytande tillstånd

SYNPUNKTER PÅ
HJALMAR SÖDERBERGS
DOKTOR GLAS

304 sidor. 36 illustrationer.

Den här boken är en fortsättning till antologin [Viljans frihet och mordets frestelse](#) *Iakttagelser angående doktor Glas*.

Nu behandlas tiden då romanen utspelar sig och de tankar som präglade den en del fortfarande högst aktuella, andra passerade och glömda. Här utreds romanens förhållande till verkligheten: när tilldrog den sig? Hade romanens gestalter några förebilder i verkligheten? I essayform prövas möjligheten att förstå doktors sammansatta personlighet. Vad är friskt och vad är sjukt? Andra bidrag utreder romanens form och plats i Hjalmar Söderbergs författarskap och även hur den inspirerat andra författare till att dikta vidare på temat.

INNEHÅLL

BURE HOLMBÄCK, *Doktor Glas* i Hjalmar Söderbergs författarskap

LARS O LUNDGREN, *Doktor Glas* som dagboksroman

NILS O SJÖSTRAND, Modellerna till de tre huvudgestalterna i *Doktor Glas*

BJÖRN SAHLIN, Att döda en mandarin

NILS O. SJÖSTRAND, När utspelades handlingen i *Doktor Glas*?

Hft.

Ca-pris 240:-

**I SAMARBETE MED
SÖDERBERGSÄLLSKAPET**

Utkommen aug/sept 2010

BERTIL WIKMAN och HANS PERSSON, Hjalmar Söderberg, musiken och *Doktor Glas*

BJÖRN SAHLIN, *Doktor Glas* som spegel av sin samtids tankar och debatter

LARS SJÖSTRAND, Glas' personlighet och undermedvetna

KERSTIN EKMAN, Skuggan som ville bli människa

MAJGULL AXELSSON, Den seende mördaren

LARS ERIK BÖTTIGER, Två Gregorius och en Simmonds. Tre parafraaser på *Doktor Glas*

TOMMY OLOFSSON, Söderbergfejden. Striden om *Doktor Glas*

CARL LINDGREN, Färska läkarstudenters syn på *Doktor Glas*

GEFLE DAGBLAD, Ett meningsutbyte om *Doktor Glas* vintern 2006

[Åter till boklistan](#)

Ur INLEDNINGEN av Nils O. Sjöstrand

Idémässigt innefattar romanen en skarp vidräkning med luthersk kärleks- och äktenskapssyn; pastor Gregorius personifierar Martin Luthers ord i *Bordssamtalen*:

"Kvinnor kunna ej utan synd undvaras; de äro outhärliga. Äktenskapet är Guds mening och stiftelse; därför är det ej en satans ingivelse, då en man i ärbarhet älskar en dygdig flicka och önskar sig henne till hustru."

Litet tillspetsat kan uttalandet tolkas så, att mannens sexualdrift är ärbar och dess tillfredsställelse Guds vilja inom det heterosexuella äktenskapet; utanför detta är driften satans ingivelse och tillfredsställelsen synd. Sådan patriarkalisk, manscentrerad och religiöst motiverad, dualistisk syn på kärleken och erotiken kunde Hjalmar Söderberg aldrig acceptera. Han skulle fortsätta sin polemik mot den i dramat *Gertrud* (1906) och i romanen *Den allvarsamma leken* (1912). I dag lanseras Martin Luther gärna som en den ömsesidiga lustans velourklädd mysfarbror. Söderbergs ständigt aktuella *Doktor Glas*

utgör ett gott korrektiv till många moderna apologeters stympade, nutidsanpassade, modefärgade och välpolerade lättversioner av den store reformatorn.

Andra etiska frågor som berörs i romanen är självmord, abort och eutanasi, både dödshjälp och barmhärtighets- mord, samt givetvis frågan om man får döda en människa för att rädda en annan? Livets mening och människans behov av bekräftelse, kärlek och tröst hör även de till de existentiella frågor som behandlas. Vissa av romanens sentenser har blivit bevingade ord; ett ofta citerat stycke har fått rang av devis inom socialt arbete:

"Man vill bli älskad, i brist därpå beundrad, i brist därpå fruktad, i brist därpå avskydd och föraktad. Man vill ingiva människorna någon slags känsla. Själen ryser för tomrummet och vill kontakt till vad pris som helst." (11 juli).

När man går igenom vad som skrivits och sagts om *Doktor Glas* slås man av hur mycket som kunnat tolkas in i verket och hur mycket som det ansetts föregripa: Freud och psykoanalysen, Joyce och modernismen, Breton och surrealismen, Sartre och existentialismen, Camus och alienationen, Becket och absurdismen, men också rättsrelativism och värdenihilism av hägerströmskt slag och, som redan nämnts, även rashygien och nazismens eutanasi-program samt avhumaniseringen av den andre som led i ett psykologiskt rättfärdigande av dennes likvidering.

De olika tolkningarna är naturligtvis i mycket uttryck för romanens rikedom och Hjalmar Söderbergs insiktsfullhet, men också för ett ofta förbisett men självklart faktum: att det nya har sina rötter i det gamla. I Söderbergs idébakgrund fanns sådant som det moderna genombrottets radikalism, naturalismen och symbolismen samt influenser från äldre författare som Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Ibsen och Strindberg, förutan vilka psykoanalysen, surrealismen och existentialismen knappast vore tänkbara.

Trots verkets idéhistoriska rikedom, med rötter bakåt och innebörd för framtiden, har Hjalmar Söderberg ofta beskyllts för oförmåga till utveckling. Enligt mitt förmenande är detta struntprat; Söderberg var en intelligent människa av den typ, som i den originelle psykiatriprofessorn Henrik Sjöbrings av den likaledes originelle sjöläkaren Pehr Henrik Törngren senare lätt modifierade konstitutionslära kallades "supersolid", d v s en människa som noga väger det nya och integrerar det hon finner värdefullt därav med det av det gamla som tidigare befunnits vara av värde, men som, till skillnad mot den "subsolide", inte viker sig följsamt som ett rö för modevindarna.

Prästmordet i vattenbutiken nära Jakobs kyrka är romanhandlingens klimax. Tankebokens egentliga höjdpunkt kommer däremot först sex dagar senare och tar sin början just i denna kyrka, under jordfästningen av pastor Gregorius. Officiantens liktal, som utgår från en vers hos Syrak, förlöser Glas' tankar; dessa frigörs åter senare på dagen, under Glas' och vännen Markels "Hasselbacksmiddag", och nu av "förspelet till Lohengrin denna underbara blå musik", som restaurangorkestern spelar. Tankarna kretsar

framför allt kring det ödesbestämda och skuldlösa i gärningen. Mordet uppfattas som en länk i en förutbestämd kedja, ett uttryck av "nödvändighetens lag", det blir överkligt, handlingen flyter långt bort i det blå: "Du skall icke fråga!" Icke gå till botten med tingen: då går du själv till botten."

Determinismen som avspeglas i dessa dagboksavsnitt hör till det som upprörde många, några kanske alltjämt. Trots den bibliska hänvisningen har den uppfattats som uttryck för en världsåskådning byggd på det av naturlagar styrda universum, som uppstod som en konsekvens av naturvetenskapernas stora framsteg under 1800-talet. Att många av förra sekelskiftets naturvetenskapligt skolade debattörer inte var determinister (Bengt Lidforss, darwinismens främste talesman i vårt land, är ett gott exempel) nämns däremot sällan.

Den mot den idealistiska världsbild, som varit allmänt kulturparadigm under stor del av 1800-talet, kontrasterande materialistiska naturvetenskapliga världsuppfattningen ansågs undergräva moralen just därför att den uppfattades som deterministisk. Upprördheten kan synas något förvånande med tanke på den stora betydelse för vårt lands andliga kulturarv, som Martin Luthers tankar fortfarande hade vid förra sekelskiftet. Luther var nämligen determinist. Mindre publikfriande fast likväl centrala delar i reformatorns religiösa kvarlåtenskap marknadsfördes nästan lika litet av den lutherska Svenska kyrkan för hundra år sedan som i dag. På den tiden var hon ändå fortfarande en statskyrka med stort inflytande över utbildningsväsende och kulturliv.

Till detta gärna höljda arvegods hör reformatorns uttalade dualism, med den fruktansvärde djävulen, ständigt i färd med att söka tränga bort den frälsande Kristusgestalten för människan, och Luthers mycket tydliga determinism ifråga om det andliga, där människans "trälbundna vilja" av egen kraft varken kan söka sig till Gud eller till djävulen, men där dessa två i stället tävlar om att styra denna vilja utan att människan själv kan göra det ringaste åt kampens utgång.⁸ Betänker man sedan, att Luther ansåg att Gud, Den Allsmäktige, i slutänden även styrde över djävulen, så är determinismen för människans del fullkomnad. Nu är det inte dessa sidor hos Luther som Hjalmar Söderberg sätter under lupp i *Doktor Glas* utan som framgått dennes syn på kärlek och äktenskap samt den moralsyn som därvid utvecklats.

Glas' frågande och tänkande utmynnar till sist i de av honom tidigare utsagda orden: "Liv, jag förstår dig inte", som Lars O Lundgren insiktsfullt valde som titel på sin grundläggande monografi om *Doktor Glas*. De orden kan ses som "tankebokens" pendang till den "helstöpta romanens" "Mig gick livet förbi". Båda får också ett gemensamt symboliskt svar i den sista daganteckningen, i väntan på den vita snön, som skall komma, falla, täcka, dölja och bädda in.